„De Silveren Spiegel"
Uniek voor recepties, zakenlunches en diners
KATTEGAT 4 (achter Het Vrije Volk) – Telefoon 246589 – Amsterdam-C.

filosoof fons elders:

„DE VRIJHEID IS EEN FICTIE IN ONZE CULTUUR"

IK geloof niet dat filosofen tot veel oplossingen in staat zijn, maar ze kunnen wel een aantal problemen als schijnproblemen ontmaskeren." Dit zegt Fons Elders (32), doctorandus in de filosofie en geschiedenis, als docent verbonden aan de filmacademie, de Rietveldacademie, de Haagse sociale academie en de academie voor lichamelijke opvoeding te Amsterdam. Als medewerker filosofie schrijft hij voor het weekblad „De Groene Amsterdammer". Hij verzorgt voor de VPRO dagopeningen op zaterdagmorgen. Een half jaar terug verscheen zijn eerste — door de kritiek enthousiast ontvangen — boek „Filosofie als science-fiction". Het bevat debatten met 17 Nederlandse filosofen.

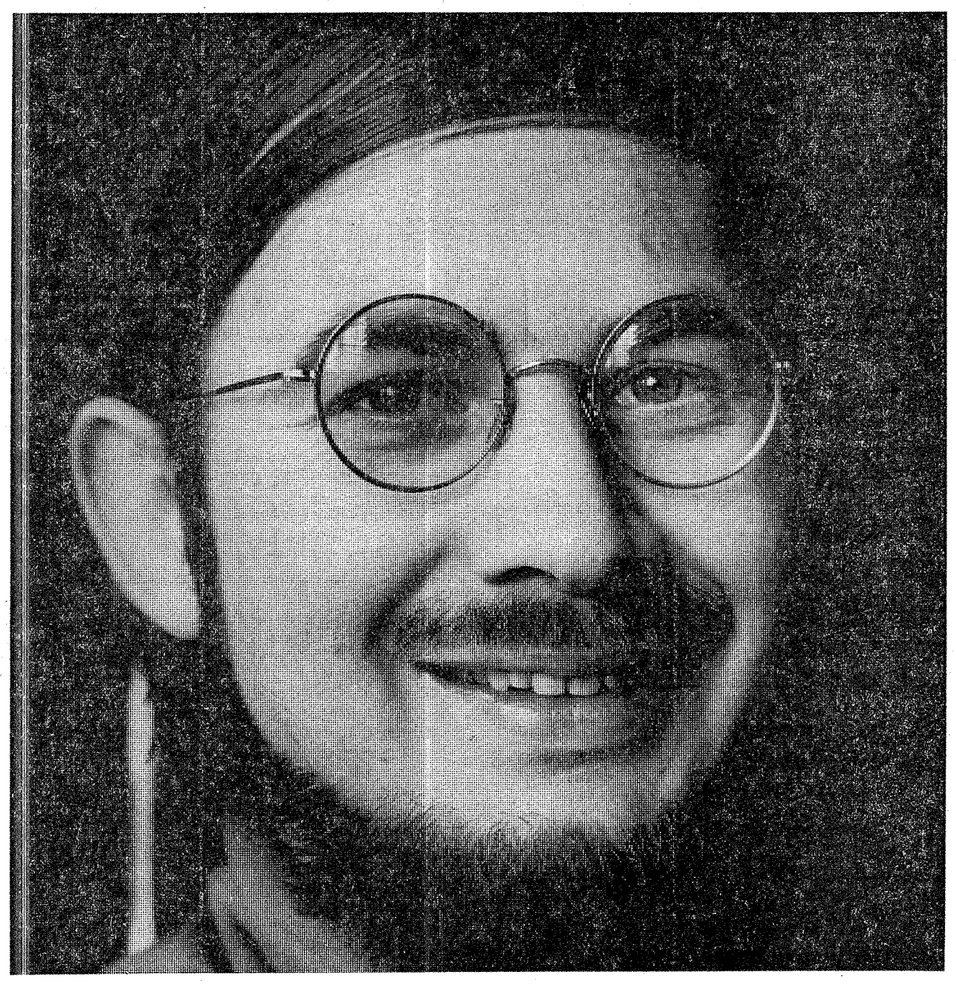

Elders is in niets het prototype van de wetenschapsman. Zijn haar is lang, even boven de boord recht afgeknipt, zijn kleren zijn die van een „moderne beatnik". Het interieur van zijn huis aan de Churchilllaan in Amsterdam heeft een speelse rommeligheid, zijn bureau ziet er chaotisch uit.

Fons Elders zegt: „Veel filosofen zeggen dat de wetenschappen veel kwesties kunnen oplossen, maar niet de laatste waarom-vraag: Waarom leef ik?, geloof je in God? We moeten ons gaan afvragen, gezien het feit dat we al 2000 jaar bezig zijn om fundamentele vragen op te lossen, of de vraagstelling wel correct is. Als je de eis stelt vanuit de taalfilosofie dat vragen alleen redelijk zijn als ze in principe beantwoordbaar zijn, redeneer je vanuit de vooronderstelling dat alles mooi geordend is, dat alles keurig in elkaar past. Misschien is het wel een rotzooitje, dat wij krampachtig proberen te organiseren in logisch opgebouwde systemen."

— *U ook?*

„Ik doe het dus ook. Ik kan alleen zeggen dat ik me bewust ben dat de theorie aan deze kant begint. Als iemand je tegenwerpt dat die werkelijkheid niet de werkelijkheid is kan je hem vragen wat de werkelijkheid dan wél is. Zo gauw hij dat probeert te vertellen slaat hij ook weer aan het construeren."

— *Gelooft u in de beantwoordbaarheid van de grote waaromvraag?*

„Dat veronderstelt dat hij gesteld kan worden en dat weet ik niet. Ik zeg niet zonder meer nee, maar ook niet zonder meer ja."

theorie en praktijk

— *Hoe is de situatie op filosofisch gebied hier?*

„Vervelend is dat er hier nogal wat mensen — met weinig kritische professionele training — zich als filosoof uitgeven en zo het wetenschappelijke en relativerende image van de filosofie verzieken. Men denkt vaak dat er in de filosofie maar wat aangeklungeld kan worden. Er zijn mensen die mij voor een vacature opbellen, zonder dat er sprake is van een goede filosofische opleiding. Veel dominees en priesters zitten in die hoek. Zij hebben van de nood een deugd gemaakt.

Nee, de situatie is hier in zijn totaliteit niet verziekt. Ik heb de indruk, om verschillene redenen, dat we op een breukvlak zitten. Er is een kentering gaande, een grotere aandacht voor het grondslagen-onderzoek, logica, methodologie, taaltheorie en, zeker van de kant van de student, een behoefte om filosofie in andere wetenschappen te integreren. Dat gebeurt dus ook, ik heb er cijfers van. De filosofie raakt zo veel sterker betrokken op de vakwetenschappen en daarmee o.m. op een groot brok sociale problematiek. Ze kan nu, in tegenstelling tot vroeger, toen ze erg autonoom was, zowel wetenschappelijker als geëngageerder worden. Dat juich ik toe. Want engagement zonder wetenschappelijke instelling kan op den duur, zeker in grote groepen, leiden tot totalitaire systemen, dan krijg je een verabsolutering van standpunten. Aan de andere kant is er ook een duidelijk gevaar, als mensen met een wetenschappelijke instelling geen interesse voor de maatschappij hebben, en onkritisch worden, doordat ze niet merken dat ze ingelijfd worden — juist door er zich niet mee bezig te houden. Men kan toch moeilijk volhouden dat deze maatschappij over een goede ethiek beschikt en een goed doordachte wetenschappelijke planning van de problemen. Er bestaat een geweldige kloof tussen wat wetenschappelijk gezien mogelijk is en het elementaire feit dat dit niet gerealiseerd wordt. Er is een geweldig tekort aan integratie van wetenschappelijke theorieën en gegevens in ons leven. Daarom ben ik geneigd te zeggen dat als diegenen die zich academici noemen werkelijk de consequenties voor zichzelf daaruit getrokken hadden, Nederland er heel anders uit zou zien."

— *Hebt u dat gedaan?*

„Het is .... ik probeer alles wat ik aan theorieën onder ogen krijg op zijn praktische consequenties te doordenken. Het is in toenemende mate onmogelijk wetenschapsbeoefening totaal van zijn praktische conseqeunties te ontkoppelen. Kennis kan worden opgekocht en het is maar de vraag door wie en waarvoor. Maar elke wetenschapper dient zich ook enigszins met de wetenschappelijke basis van zijn activiteiten bezig te houden."

— *Fons Elders, de filosoof als leraar?*

Hij knikt.

vertrouwen verloren in de overheid

„Ja, dat leraarschap gaat mij erg ter harte. Het is ook een beetje de doelstelling van mijn boek. Nou eh, wat ik dus bij schrijven of praten over filosofische kwesties erg belangrijk vind, is dat er zelf gefilosofeerd wordt. Ik geloof dat mij dat in mijn boek wel een beetje gelukt is. De Haas schreef in de Nieuwe Linie: Je leert er tenminste van hoe je zelf kunt filosoferen. Ik heb eigenlijk een soort Socrates rol in dat boek gespeeld: vragen stellen, discussiëren.

Ons probleem is dat wij het vertrouwen in de overheid, de staat, dermate verloren hebben dat zonder meer naar besluiten op te moeten volgen niet langer houdbaar is. Als Socrates over de gemeenschap praat, heeft hij het over een concrete, primaire groep. Onze natie-staten zijn geen groepering meer, maar op zijn gunstigst een soort collectiviteit die door middel van waardesystemen en erg goede organisatiestructuren, en uiteraard door de aanwezigheid van meer of minder dwang bij elkaar gehouden worden. Er is beslist geen overeenstemming van opvattingen aangaande alle belangrijke zaken en ook geen gelijkgerichtheid van gevoelens. Wel kan je constateren dat er in toenemende mate mechanische, functionele en autoritaire ontwikkelingen zijn: steeds minder mensen beslissen over steeds meer mensen.

Er zijn tendenzen in de samenleving die een duidelijk brok anarchie verhullen, zie Frankrijk; een anarchie die verhuld wordt door straffe organisatie, een officieel waardensysteem en dwang; er zijn veel „cultural gaps". Het isoleren van instellingen als Fantasio waar wel soft drugs gerookt mogen worden is er een goed voorbeeld van, zoals ook de hypokrisie ten aanzien van de pornografie. Alles werkt niet samen op basis van open, informatieve tolerantie, maar op basis van het in feite elkaar noodgedwongen verdragen; een symptoom van slechte integratie. Daarom spreek ik van anarchie, die elk ogenblik weer tot uitbarsting kan komen, in West-Europa. De spanningen zullen niet snel genoeg kunnen verdwijnen, ze komen voort uit een fundamentele onzekerheid van onze cultuur, die in toenemende mate zijn identiteit aan het verliezen is. Zelfs de vrijheidsidee is niet het bindende element in onze westerse cultuur, al trachten ettelijke cultuurhistorische verhandelingen dit te suggereren bijv. de 7-delige Histoire générale des civilisations. Het is wel in zekere zin correct, maar als je die vrijheid gaat analyseren moet je zeggen dat ten bate daarvan Vietnamezen worden vermoord, dat er geen enkele vorm van medezeggenschap in bedrijven, scholen en universiteiten bestaat. Men kan alleen eens in de vier jaar naar de stembus en daar is geen sprake van een echte keus. De vrijheid is een fictie in onze cultuur. Ik vind het veelzeggend, dat minister Polak de koninklijke goedkeuring voor het COC niet heeft bevorderd. Vrijheid op cultureel, sociaal en economisch vlak wordt slechts geconditioneerd toegestaan. Dit soort kleine symptomen zijn tekens aan de wand."

— *Onze vrijheid is dus een zuiver economische?*

„Wij hebben in de economische sector een vrijheid voor weinigen, in de culturele sector hebben we daarentegen de macht van de velen. Daarom wippen de omroepen hun extreme programma's zoals ook de kranten, die afhankelijk zijn van hun abonnees. Het dilemma is dat we eigenlijk tot een omkering van de prioriteit van de economisch-sociale orde over de culturele orde zouden moeten komen. Dit dilemma is een gevolg van de economische vrijheid voor weinigen. Elke vernieuwing in de culturele sector is hier zo gebonden aan een kleine groep geïnteresseerden dat ze economisch erg zwak staan. Daar moet de cultuur onder lijden.

nato verdedigt kapitalisme

Het westen heeft in deze eeuw een aantal barbaarse oorlogen veroorzaakt: de twee wereldoorlogen en de koloniale oorlogen, Algerije, Vietnam, Indonesië, Nieuw-Guinea, Angola etc. Allemaal gevoerd door NATO-staten met analoge structuren. Hoewel de doelstelling van de NATO de verdediging van de vrijheid is moet je toch zeggen, gezien ook Griekenland, dat de eigenlijke doelstelling een andere is. Kortom dus primair te interpreteren als verdediging van het kapitalistische systeem."

— *Maar onze vrijheid is toch nooit meer dan eigen zelfbehoud?*

„Dat kan je stellen. Maar dan ligt het er maar helemaal aan wat je onder zelfbehoud verstaat. Bij Marx hangt dat erg nauw samen met wat hij als de socialistische mens beschouwt. Zelfbehoud wordt meestal in onze situatie geïnterpreteerd in die zin dat het individu allereerst voor zijn eigen belang moet opkomen. De optelsom van alle individuele zelfbelangen vormt dan als het ware het gemeenschappelijk belang. Hierbij heeft men volgens mij de fout gemaakt door eerst het individu los te maken uit het maatschappelijk verband en vervolgens weer een sociale structuur op te bouwen uit een aantal individuen, waarbij dan weer de zwakken aan de sterken worden overgeleverd."

— *Dus de sterke heeft eigenlijk deze situatie veroorzaakt?*

„Ja. En die sterke was sociaal gezien de opkomende bourgeois-klasse in het Engeland van de industriële revolutie, voorafgaande aan de Franse revolutie, die op haar beurt deze visie politiek en juridisch vorm heeft gegeven, en die in feite nog steeds de rechtsvorm van onze staat is."

— *Dat impliceert dus dat maatschappelijke veranderingen alleen maar afkomstig kunnen zijn van een nieuwe mens?*

„Ten dele. Misschien moet je zeggen dat er een uitholling plaatsvindt van het liberale maatschappij-systeem door de toenemende concentratie in industrie en accumulatie van het kapitaal, waardoor de groep mensen die als ondernemers, middenstanders, boeren de persoonlijke belichaming waren van deze liberale theorie steeds kleiner wordt. Praktisch iedereen wordt werknemer, ook de intellectueel. De ontwikkeling van dit proces ondermijnt dus de liberale ideologie. Er zijn nog nauwelijks zelfstandigen."

— *Dus iedere revolutionair moet maar hard voor het kapitalistische systeem gaan werken?*

„Op zich is dat wel zo. Bij alle revoluties is de toestand op het moment dat de revolutie uitbreekt niet zo slecht. Je maakt geen revolutie met paria's, er moet aan een bepaald minimum voldaan zijn. Maar ik geloof dat de vraag te globaal is. Je kan je ook afvragen wie het eigendom moet beheren, de particulier, de staat of een groep werknemers bijvoorbeeld die van de Hoogovens. Het lijkt mij dat binnen onze maatschappij, juist omdat zij niet de rottigste is, de verandering primair gezocht moet worden in de culturele sector, juist in ons hele norm- en waarderingssysteem, enerzijds de vrijheid voor het individu zijn culturele orde te creëren anderzijds het besef te vergroten van onze fundamentele afhankelijkheid op het economische vlak. Het is toch een beetje te gortig om alle wantoestanden te versterken en in stand te houden, opdat ze zich dan op een gegeven ogenblik wel zelf oplossen. Het is toch te gek dat je eerst de dampen van Progil boven je stad laat hangen voordat je ingrijpt. Als we nu niet voor veranderingen kunnen zorgen, wie zegt me, dat we het straks wel kunnen."

experimenteren in het onderwijs

— *Het onderwijs?*

„Ja, daar heb je een reële kans op verandering. Iedereen gaat er door heen. Onderwijs is iets waar je in principe moet leren denken, kritisch zijn. Het is de leerschool voor het sociaal zijn, burger zijn. Onderwijs kost erg veel geld, de input is economisch, maar de output is niet te berekenen. Dat biedt de mogelijkheid dat bij het onderwijs het resultaat op het culturele vlak ligt, wat niet met geld te meten is, niet zoals bij het bedrijfsleven waar van tevoren berekend kan worden wat eruit moet komen.

Hier hebben we de kans te experimenteren. Het onderwijs is nu nog weinig efficiënt. Het lessysteem is nog in hoofdzaak gebaseerd op een geweldige activiteit van de leraren en een geringe van de leerlingen, die in zekere zin tot hun 25ste kinderen blijven, die kennis aangereikt krijgen, zoveel dat ze door de bomen het bos niet meer zien.

Enerzijds reproduceert het onderwijs de maatschappelijke situatie. Zoals de ouders alles te vertellen hebben over hun kinderen, de directies over de werknemers en de scholen over de leerlingen. Ik geloof dat we zowel het individuele als het sociaal bewustzijn kunnen versterken door projectonderwijs. Dingen zelf doen, met elkaar over het onderwerp discussiëren, verantwoordelijkheid leren dragen, solidariteit, anderen beter leren kennen, individueel meer tot je recht komen. Dat zijn wensen die in het huidige leersysteem niet worden vervuld".

— *Dus scholen als een bepaald soort samenleving waar men lekker bezig is, waar persoonlijk geluk, in relatie met de maatschappij, primairder is dan het directe, cijferbare resultaat? Een pleiten voor een opnieuw plaatsbepalen van de maatschappij en jezelf?*

„Jaja. In toenemende mate moet je zeggen dat scholen geen feitenkennis meer kunnen overdragen. De kennis veroudert snel. Ze moeten daarom methodes leren om het verwerven van kennis te leren begrijpen. Dan kan men gemakkelijk de oude kennis overboord gooien en nieuwe opbouwen. Tien jaar terug was de neger nog de gediscriminerde, de schoenpoetser, nu is hij de man die per definitie een geweer pakt. Men is van het ene vooroordeel in het andere gevallen; vooroordelen, die werken als een self-fullfilling prophecy. De Chinezen waren vroeger erg betrouwbaar, prudent en nijver. Nu zijn ze weer de barbaren, die de wereld willen veroveren, hun eerdere image is door de Amerikanen gewoon op de Japanners overgeheveld. Zoiets gebeurt in een paar jaar tijd. De Amerikanen hebben de stereotiepen gewoon overgeplaatst toen Mao aan de macht kwam, hoe en waarom begrepen ze echter niet.

Dit alles impliceert dat er democratische verhoudingen in het onderwijs moeten zijn, inplaats van de geweldige spanning tussen de hiërarchische structuur en het deel van het onderwijs, het kweken van inzicht. De leraar kan alleen maar autoriteit zijn op basis van zijn meerdere kennis, die hij echter ter discussie moet stellen. Als je irrationele dementen in de traditionele gezagsrelaties nodig hebt om anderen zelfstandig en kritisch te leren denken komt de stof niet over".

— *Dat betekent dus zo'n beetje dat iedere professor, leraar, gezien de doelstelling van het onderwijs, de mensen zelfstandig kritisch te leren denken, gericht op hun persoonlijk geluk en dat van hen allen, een revolutionair moet zijn?*

„Oh, nee, nee, ik zou het misschien wel fijn vinden. Ik sta helemaal achter de opmerking van Wertheim in een interview met Bibeb: I disagree with every word you say but I shall fight for your right to say it". Als jij zegt dat elke prof. revolutionair moet zijn zou ik moeten zeggen dat hij het oneens moet zijn met de bestaande maatschappij. Wie zijn wij dat wij dat kunnen bepalen?

Je kan dus niet meer zijn dan een service-instelling voor de ander en proberen in je eentje werkelijk wat te doen; zonder te zeggen ik heb gelijk en te proberen de ander naar jouw idee te hervormen? Het laatste probeer je toch altijd, en waarom niet, maar je moet toch liten merken wat je motieven zijn, vanuit het besef dat het jouw inzichten zijn. Je kan geen blauwdruk geven. Willen we iets doen, dan moeten we het zelf doen, je kan het nergens vandaan halen. Links zal zich tot onmacht blijven verdoemen als het denkt zijn oplossingen uit het buitenland te kunnen halen.

Je kunt het wel ergens globaal over eens zijn, verdraagzaamheid ontwikkelen, maar niet tot in het oneindige. Ik ben onverdraagzaam ten aanzien van een aantal opvattingen en mentaliteitspatronen.

Ik geloof dat je in het onderwijs o.m. kan laten zien, hoeveel contradicties er binnen en buiten onszelf zijn. Maar daaruit vloeit niet voort dat iemand revolutionair wordt ofwel CHU blijft stemmen. Ik kan mijn leerlingen alleen proberen uit te leggen waarom het ene wel kan en het andere niet".

„ik denk vanuit de elite"

— *Maken dat constant bezig zijn met de maatschappij zoals die kan en moet zijn én de realiteit u niet wat rancuneus en bitter?*

„Laatst zei een meisje tegen me „dat zij veel gelukkiger was dan ik, want ik behandelde zoveel maatschappelijke problemen en conflicten, en dan moest je eigenlijk wel moeilijk leven. Ik kende het meisje niet goed genoeg om te weten in hoeverre zij gelukkig was. Maar ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat zij zich straks aan problemen brandt die ik al achter de rug heb. Ik kan niet zeggen dat ik nu rancuneus door het leven ga, daarvoor heb ik een te fijne jeugd gehad, en te veel feitelijk succes en waardering. Uiteindelijk word ik zwaar voor al dit soort dingen betaald, dingen die ik ook persoonlijk fijn vind. Het is wel zo dat je enigszins sceptisch wordt. De interne weerbaarheid van het systeem is toch wel groot. Aan de andere kant, ik heb erg veel gereisd en ben niet zonder meer geneigd te zeggen dat ik mijn Nederlands paspoort voor een willekeurig ander zou willen inruilen. Betekent toch dat je in een maatschappij zit die relatief gesproken een vrij hoge mate van tolerantie heeft, als is het 'n typisch burgerlijke, die wel benauwend werkt".

— *Dus toch wat alle KVP'ers, CHU'ers, AR'ers en de meeste PvdA'ers over Nederland en vrijheid zeggen?*

„Ja, maar nogmaals, dan moet je een onderscheid maken tussen concrete individuele situaties. Ik zit sociaal gesproken in een bevoorrechte categorie, qua status en inkomsten. Zo heb ik meer vrijheid en minder last van het burgerlijke klimaat, ik ben er niet zo afhankelijk van. Ik profiteer ervan. De vrijheid voor mensen in de top kan fantastisch zijn ook al zitten ze in een fascistische maatschappij. Maar in Marokko kan een gewone jongen nauwelijks een paspoort krijgen."

— *U bent dus blij met die ingekapseldheid?*

„Ik ben juist niét in die mate ingekapseld. Er zijn genoeg openingen voor mensen in de bovenlaag, waar ik me toe reken. Intellectuelen en kunstenaars kunnen altijd meer, dat is ingebouwd. Kun je zeggen ingekapseld, maar dat hoeft niet zo te zijn."

— *Zou u ten bate van het praktisch maken van uw theorieën uw huidige status en inkomsten de rug willen toekeren en bijvoorbeeld als arbeider willen gaan werken?*

„Ik vind dat een erg moeilijke vraag. Ik kan hem helemaal niet concreet vertalen. Ik ben geneigd te zeggen, ik kan dat doen, maar ik zie dat niet. Het is een beetje goedkoop om ja te zeggen. Hooguit zou ik als een vriend van me, die erg veel geld heeft, een tijdje in een fabriek kunnen gaan werken om te kijken wat daar te doen valt. Bij mijn vriend viel dat erg tegen, maar ik heb een diep respect voor hem. Er zijn genoeg arbeiders die doen wat ik zou willen doen. Iedere man zou op zijn eigen niveau zijn steentje moeten bijdragen.

Als Quevara nu gewoon boer geweest was ...? Hij was arts en door boer te worden kon hij het nagestreefde doel van sociale gelijkheid een zekere kracht geven. Want hij hoefde het niet te doen, daarom krijgt zo'n actie kracht."

— *Waarom doet u dat dan niet?*

„Om de eenvoudige reden dat ik gewoon veel te veel behoefte heb om erover te denken, te praten te schrijven. Ik geloof ook, dat als puntje bij paaltje komt, het probleem ook veel meer bij de theorie dan bij de praktijk ligt. Er zijn weinig mensen die hier over werkelijk kunnen theoretiseren, analyseren. Bij deze mensen reken ik ook mijzelf, weliswaar in een bescheiden positie. Je kan als socialist wel opkomen voor sociale gelijkheid, maar zo'n waarde wijkt toch nauwelijks af van het gangbare. Als je alleen maar de koek verdeelt, is er in wezen nog niets veranderd."

Maar als iedere intellectueel-artiest zo redeneert blijven ze in hun isolement zitten en houden ze zo de vrijheid binnen een beperkte groep.

„De teneur is toch wel om tot een doorbraak te komen. Ik vind namelijk dat die vrijheid moet worden uitgebreid. Als ik zeg dat in de culturele sector vrijheid voor de elite moet zijn is dat om te kunnen experimenteren, om zo beter op die grote groep te kunnen inwerken. Nu krijgt de elite die ruimte niet, omdat ze afhankelijk is van die grote groep. Ik geef toe dat dit allemaal wat patriarchaal is, alsof jij het aan zou moeten geven hoe het moet. Ik denk vanuit de elite, ja. Het grote verschil is echter of die elite alle voordelen voor zichzelf wil gebruiken of voor iedereen."

HENNO EGGENKAMP

HUMANISTISCH VERBOND HEEFT GROTE PLANNEN

IN het afgelopen weekeinde heeft het Humanistisch Verbond een congres gehouden, dat beschouwd werd als een mijlpaal. Prof. dr J. P. van Praag trad af als voorzitter, nadat hij ongeveer 23 jaar lang (bijna van de oprichting af) deze functie had bekleed. In zijn plaats kwam mr M. G. Rood, vice-voorzitter en reeds lange tijd lid van het hoofdbestuur. Beiden spraken zij een „principiële" redevoering uit: een terugblik en een visie op de toekomst. Mag men daarop afgaan, dan moet het „image" van het verbond („een beetje saaie en voorzichtige vereniging van intellectuelen") worden veranderd in dat van een organisatie voor alle buitenkerkelijken, aangepast aan veranderde maatschappelijke en geestelijke omstandigheden, sociaal geëngageerd, dynamisch. Geen ouderwetse „zuil", maar een open gemeenschap voor progressieve mensen, vooral — naar men hoopt — jongeren, die nu in het verbond veel te schaars zijn.

naast de kerken

Prof. Van Praag herinnerde aan de tegenstand, die aanvankelijk overwonnen moest worden. Een zeker wantrouwen kwam van de zijde der oude vrijdenkers uit de *„Dageraad"*. Zij hadden zich grotendeels nog moeten ontworstelen aan dogmatiek en kerkelijk gezag. In hun ogen waren kerken maatschappelijk en politiek reactionair. En men kan wel zeggen dat sinds 1914 de Dageraad (opgericht in 1856) deelnam aan de toenmalige klassenstrijd: wie vóór de emancipatie van het proletariaat was, stond op tégen de kerk. Het Humanistisch Verbond echter werd opgericht door intellectuelen, die uit vrijzinnige of buitenkerkelijke gezinnen kwamen, geen behoefte hadden „zich af te zetten tegen de godsdienst", en voor wie de kerk geen sociaal-politiek beletsel meer was voor de sociale evolutie. In de oorlog was een soort nationaal eenheidsfront ontstaan, de katholieke vakbeweging werd na 1945 radicaler, in de regeringen werkten socialisten en katholieken geregeld samen. In het Humanistisch Verbond ging het niet meer om de strijd tegen de godsdienst, wel om de bestrijding van misstanden in allerlei organisaties, óók in de kerken, maar niet in het bijzonder dáár.

een zuil?

Het bisschoppelijk mandement van 1954 was echter een slag voor de humanisten, die meenden naast (en niet tegenover) de kerken te kunnen staan. Maar weldra kwam er toen een ommekeer in vele christelijke kringen, een snelle *emancipatie van de leken*, een veldwinnen van denkbeelden, waarin de humanisten hun idealen herkenden (Erasmus, Montaigne, Coornhert) en zij zelfs een „God-is-dood-theologie" aantroffen. Naar prof. Van Praag in „Mens en Wereld" (orgaan van het HV) zeide, werden nu de contacten met progressieve katholieken veelvuldiger dan met protestanten. En sinds verleden jaar zijn ze geconcretiseerd in een permanente uitwisseling van gedachten, via de organisatie St Willibrord.

Kritische vrijdenkers zeiden, dat het verbond een „kerkje" was geworden, een „zuil". In hoeverre was dat waar? Prof. Van Praag had de nadruk gelegd op strijd tegen het „nihilisme", het gebrek aan positieve geestelijke weerbaarheid en zelfbewustzijn, het tekort aan morele kracht. Nodig was voor deze activering van buitenkerkelijken de gelijkgerechtigdheid in de samenleving. Wat dit betreft is er sinds 1946 zeer veel bereikt, ook inzake de wetten. Het „praktische humanisme" hield daarmee verband: eigen bejaardenhuizen, geestelijke verzorging bij persoonlijke en gezinsmoeilijkheden, raadslieden in ziekenhuizen, gevangenissen, het leger enz. Op deze gebieden is er percentsgewijze nog een humanistische achterstand, zowel inzake subsidies als wat het aantal geestelijke raadslieden betreft. Maar in beginsel is die gelijkgerechtigdheid verkregen. Het verbond ondernam dus veel, wat ook kerken doen, ter verhoging echter van het zelfbewustzijn der buitenkerkelijken.

Ideologisch is het verbond een zeer „open" organisatie gebleven, die plaats biedt aan velerlei soorten van levensopvatting en wijsbegeerte. Er is plaats voor spinozisten en Kantianen, voor pantheïsten en atheïsten, voor existentialisten en marxisten. De Internationale Ethische en Humanistische Unie (waarvan prof. Van Praag voorzitter blijft) heeft verleden jaar contacten aangeknoopt met de „neomarxisten" in Oost-Europa, die naar het „humaniseren van het communisme" streven. Deze ontwikkeling loopt parallel met die van katholieken (zoals prof. B. Delfgaauw) die zich aangetrokken voelen tot *„de jonge Marx"*. Ook het moderne „logische positivisme", dat een aantal schijnproblemen en fictieve opvattingen poogt te liquideren, vraagt steeds meer aandacht. Maar zulke studies en wijsgerige of ethische onderzoekingen zijn geenszins beperkt tot de kringen van het verbond: zij zijn universeel van aard. Vandaar dat ook méér en méér tot uiting kwam wat onkerkelijken en kerkelijken gemeen hebben: de algemeen-menselijke kenmerken van geest en gemoed. Christelijk kan het Humanistisch Verbond natuurlijk niet zijn, want filosofie en ethiek zijn universeel, evenzeer geldend in boeddhistische, mohammedaanse of atheïstische staten als voor de christelijke wereld. (Al die bijvoeglijke naamwoorden mag men overigens wel tussen aanhalingstekens plaatsen, met veel reserve!)

nieuwe image

Op het laatste congres nu werd „een tweede fase" aangekondigd. In de strijd om gelijkgerechtigheid was het verbond enigszins een „zuil" geworden. Daarna kwam vooral tot uiting, wat het met andere levenssferen gemeen had. En vandaar: „ontzuiling", samenwerking met gelijkgezinden. Vooral echter bleef het probleem bestaan, waardoor betrekkelijk zo weinig buitenkerkelijken bij het verbond waren aangesloten. Dertig percent van de bevolking zou er toe kunnen behoren, en het zijn er slechts 16.000. De organisatie zal een doeltreffender apparaat worden (met een aantal min of meer autonome stichtingen) dat het „praktisch humanisme" nog sterk wil uitbreiden, met geestelijke verzorgers en raadslieden op veel meer plaatsen en gebieden. Aan het „vormingswerk" zal meer aandacht worden besteed, en aan al die dagelijkse problemen als de verhoudingen tussen ouders en kinderen, man en vrouw, managers en werknemers en dus aan de „gezagscrises" op alle terreinen. Radicale aanpassing der wetten (zoals inzake onderwijs, opvoeding, huwelijk, scheiding enz.) aan de samenleving der toekomst en aan democratische opvattingen moet worden bevorderd. Meer „maatschappelijk engagement", meer „centrum van sociale studies", modernisering van het image" ... zo kon men horen.

Wat dit in de praktijk zal betekenen is natuurlijk nog niet te voorzien. De nieuwe leiding heeft grote plannen (vorming van een fonds van tien miljoen gulden bijvoorbeeld!) en zij wil zich bezighouden met de *„éducation permanente"* der honderdduizenden, die straks nog maar vier dagen in de week zullen werken. Het ziet er wel naar uit dat naar structuur-veranderingen binnen de burgerlijke democratie zal worden gestreefd, in samenwerking met bewegingen die soortgelijke strekkingen willen bevorderen. Zal het verbond zijn „image" verliezen van politieke gematigdheid en ideologische bezadigdheid? Zal het op geestelijk terrein ongeveer worden wat D'66 is op politiek gebied, ondogmatisch en pragmatisch? Of inzake de moraal meer „hip"? Dynamisch schijnt het beleid wel te zullen worden. Van de heengaande voorzitter, prof. Van Praag, de eigenlijke grondlegger van het verbond, werd hartelijk afscheid genomen, en niet alleen door buitenkerkelijken. Ook vertegenwoordigers van enige vakbonden, partijen, kerken (zoals de bisschop van Breda) en van het ministerie van Marga Klompé getuigden van hun waardering voor zijn idealen en zijn persoonlijkheid. In de geschiedenis van het Nederlandse humanisme verzekerde hij zich stellig van een aparte plaats.

A. L. CONSTANDSE